
KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

ÜDÍTŐ KIS ANTIUTÓPIA

Herceg János: *Iketánia*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1987

Üdítő kis könyv, kezdeném, s mondanám mindjárt antiutópiának is, de... Mert talán mégiscsak túlságos komolykodásnak tetszene itt a századunk egyik vezető műfajának mondható negatív utópia „koordinátarendszerének” felvázolása. Figyelembe véve, hogy az igazi antiutópia, melynek példáit Huxley *Szép új világában* és Orwell *1984*-ében szokás megjelölni, bár említhetnénk akár Déry Tibor *G. A. úr X-benjét* is, bármennyire is a fantasztikum világaként bontakozzék ki, mindig könyörtelen logikával történő, szigorú építkezés eredménye. Olyképpen, hogy alkotója a jelen valamely már létező tendenciáját, a társadalmi valóság egynémely elemét vagy a tudomány egyik-másik eredményét a térbe helyezve mintegy a képtelenségig növeli és a fikció síkján megvalósultként mutatja be annak minden lehetséges következményét. Rendszerint úgy, hogy más, szintén fenyegetőnek tetsző, de ellenhatást kifejtő jövőtendenciákat figyelmen kívül hagy, netán észre sem vesz. Ezért lesz az ilyen mű képtelensége folytán vagy nevetető, vagy hátborzongatóan félelmetes, szerencsés esetben mind a kettő egyszerre. Egyoldalúsága és túlzásai következtében, valóságtól való elrugaszkodottsága folytán. Feltéve, hogy korunk valóságához, századunk tudományához és történelméhez mérten lehetséges egyáltalán túlzásról és elrugaszkodottságról beszélni. Ergo a pozitív utópiához hasonlatosan akár a negatív utópiát is komolyan venni.

Nem mintha tudnám, ez motiválta-e Herceg Jánost, amikor kisregénye megírásakor a következetesen logikus építkezés helyett eleve a komolytalanságot választotta, a meseszerűséget, a játékosságot. Mintegy arra gondolva, hogy alighanem az irodalmat illetőleg is abban a korban vagyunk már, „amikor az ember fölöttébb élvezni tudja az öngúnyt, mert megtanulta, hogy nevethetünk másokon, akár az egész világon, lelki egyensúlyunkat mégis az erősíti, ha magunkon nevetünk”, vagy egyszerűen csak a könnyedebb hang, a hangsúlyozott komolytalanság

kedvéért nem vállalkozott a messzebb mutató logikai játékra, alapötletének a végletekig való növelésére. Nagyon is tudatosan tartózkodva képzeletbeli országának időben való elhelyezésétől, szándékosan szerepeltetve egymás mellett látszólag még a fantasztikum síkján sem összeillő elemeket, helyenként éppen a „nem kell komolyan venni” hangsúlyozásával, virtuóz módon vegyítve őket. Operettkirályként ábrázolva a regénybeli parasztkirályság uralkodóját, ugyanilyenek mutatva be udvarát is, a sáskaszerű holdlakók szerepeltetésével pedig nemcsak a Hold valóságának fittyet hányva, hanem minden valóságos Hold-utazás tényének is. Ezért juttathatja uralomra itt Grimm-mesére emlékeztető szerelem az urbánusok forradalmát is, amelyet követően Iketániában, bevezetve az intézkedést többségében lelkesen helyeslő lakosság pirulákkal való táplálását, szigorú tilalommal egyszer s mindenkorra véget vetnek a földművelésnek. Azaz véget vetnének, ám amint hamarosan kiderül, a dolog mégsem ilyen egyszerű, szükség van ipari növényekre is, nem utolsósorban kenderre, amit aztán külföldről kell behozni. Vagyis itt kezdődnek a bonyodalmak, itt kezdődik a „forradalmi elmélet” összeütközése a gyakorlat követelményeivel, már ahogy ez a valóságban is lenni szokott. És hát itt kezdődne az a szál is, amit talán mégiscsak érdemes lett volna részletesebben is kibontani, éppen, mert itt veszi célba leginkább ez a kisregény szűkebb értelemben vett valóságunkat. Úgy tetszik, ennyiből is érthetően, miért, ám mindenképpen azzal összefüggésben, hogy az önmagunkon nevetés ideje alighanem a forradalmak vonatkozásában is elérkezett már. Mind közvetlenül magunkra vonatkoztatva, mind pedig általános értelemben, ám bár az utóbbit illetően az Iketánia mondanivalója már nem tud igazán magával ragadóan kibontakozni, mivel erről a maga módján azt mondhatja csak el, amit más ilyen jellegű írásművekben gyakran sokkal mélyrehatóbb formában is megtalálhatunk, ezért nem hat a felfedezés erejével számunkra. Alighanem, mert maga a szerző is jól tudja ezt, nyilván ezért is vonakodik ismertnek számító dolgok ismétlésétől. Inkább csak érintőlegesen foglalkozva mindazokkal a csapdákkal, amelyeket mindmáig egyetlen forradalmi hatalomnak sem sikerül elkerülnie, futólag és inkább lehetőségként emlegetve hatalmi visszaéléseket, gazdasági bűnözést, megváltozott előjelű rendőrterrorrt, boszorkánypereket, olyanféle találó megállapításokra szorítkozva, mint: „Borban az igazság. Aki nem hiszi, azt majd útbaigazítják”, „A forradalom minden tekintetben tartózkodott a legcsekélyebb kudarc tudomásulvételétől”, vagy „Némelyek azt is megfigyelték, hogy a királyok és népvezérek nem mindig élnek úgy, ahogyan azt alattvalóik elképzelik.” De ugyan ezért lesznek a regény szereplői is, nem utolsósorban éppen forradalmárfigurái néhány elegáns tollvonással megrajzolt forradalmárkarikatúrák — voltaképpen típusok karikatúrái, elkerülhetetlenül igazi, egyéni vonások nélkül. Lényegében a regény mesevilágával és játékoságával

összhangban, aminek következtében az *Iketánia* nem csupán a valóság karikatúrája lesz, hanem, mivel az antiutópia bejáratott kelléktárát se veszi igazán komolyan, bizonyos értelemben a műfaj paródiája is egyúttal. Üzenete is e paródiaszerűség révén jut kifejezésre.

De hát ezért is válik kellően üdítő könyvvé, könnyű kézzel írt írói *capricció*vá. Irodalmunk igényesen játékos kis mazsolájává.

VARGA Zoltán

LEBONTOTT PRÓZA

Hornyik György: *Bontás*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1987

Aki a kritika elolvasása előtt ismerte már, olvasta Hornyik György karcsú kötetét, a *Bontást*, s még jól emlékszik a száz oldalt sem kitevő könyv tizenhét novellájára, egyszerű történetek, könnyen megjegyezhetőek, nyilván meglepődik, hogy elsősorban az alábbi mondatot elemeli ki, tartom a könyvecske legszebb részletének: „Kint, az ajtóréfa fölül egy vakolatdarab hullott a kopott téglajárdára.” S joggal lepődik meg, mert Hornyik György novelláit valóban nem efféle egyszerre valós és jelképes mondatok jellemzik, történeteiben nincs semmi emeltség, költői lebegés, szimbolikus tágítás, hanem csupa valóságos élethelyzet, s ennek megfelelően csupa szikár, félreérthetetlen egyértelmű mondat sorakozik, végtelenül, már-már csontvázra emlékeztető ésszerűséggel, csupaszon. Ha ez igaz, s kétségtelenül az, akkor meg miért okvetetlenkedik a kritikus, kérdezhetné az olvasó, mért emeli ki azt az egy mondatot, miért tetszik neki leginkább, amely szerinte más, mint a többi, legalábbis mint a legtöbb novellabéli mondat. Nem azért, mert más, hanem azért, mert úgy érzem, több, mint a többi mondat: valóság is, és irodalom is.

Ez a mondat, illetve az ilyen típusú, karakterű mondatok hiánya felel fel, a *Bontás* novellái miért maradnak önmaguk, saját lehetőségük szintje alatt, miért csak — esetleg — szakasztott valós történetek, s nem irodalommal formált valóságként állnak előttünk.

Nem először találja magát szembe a kritikus azzal a feladattal, hogy hiányérzetéről kell számot adnia, azt kell megfogalmaznia, ami megítélése szerint hiányzik a könyvből, az íróból ahhoz, hogy a mű, a műve telivé irodalommal váljék. A *Bontás* és Hornyik György esete mégis rendhagyónak tetszik. Látszólag ugyanis minden rendben volna a kis kötet novelláival. De csak látszólag. Megejtően romos életek története sorakozik fel a könyv lapjain, sőt kellően figyelmet ébresztően súlyosak, ha fokozni lehet, tragikusak ezek a kivétel nélkül köznapi esetek.